

Ruinrestaurering, soignering og arkæologisk rekognoscering i Qaqortukulooq og omegn i 2014

Rapport

Henrik Høier, Museum Sydøstdanmark
Orri Vestéinsson, Islands Universitet
Georg Nyegaard, Grønlands Nationamuseum & Arkiv
2014

Feltarbejdet dag for dag (GN) (inklusive soignering i Igaliku)

Fredag d. 11. juli

Hans Lange (HL) og Georg Nyegaard (GN) rejser fra Nuuk til Narsarsuaq kl. 13. Derfra videretransport til Itilleq og Igaliku med ankomst kl. 18:15.

Lørdag d. 12. juli

Udstyr til klipning af græs ved ruinerne af det norrøne bispesæde i Igaliku hentes i "brandstationen", og der indkøbes brændstof hos Pilersuisoq. Såle Aronsen (SA) støder til og der klippes græs resten af dagen.

Søndag d. 13. juli

Der klippes og sammenrives græs hele dagen af HL, SA og GN i ruinområdet.

Mandag d. 14. juli

Der klippes og sammenrives græs i ruinområdet hele dagen af samme tre personer.

Tirsdag d. 15. juli

Der klippes, sammenrives og bortkøres græs. Værktøj samles i "brandstationen".

Onsdag d. 16. juli

HL og GN gør rent i indkvarteringshuset og rejser til Qaqortoq via Itilleq. Ankomst til Qaqortoq kl. 17. Indkvartering i "Bed & Breakfast" i Qaqortoq.

Torsdag d. 17. juli

Der købes diverse udstyr i Stark, Qaqortoq, til det kommende feltarbejde i Qaqortukuloq. Der afhentes udstyr sendt fra Nuuk hos Royal Arctic Line. Der lånes trillebør og andet udstyr på Qaqortoq Museum. Da den chartrede transport med selskabet LNS's landgangsfartøj til Qaqortukuloq går i vasken, træffes aftale med Blue Ice i Narsarsuaq om videre-transport til Qaqortukuloq / Hvalsey-fjordens kirke med båd, der ankommer fra Narsarsuaq til Qaqortoq kl. 17:30, og hvor Henrik Hoier (HH), Jacob Bovin (JB), Orri Vestéinsson (OV) og Gardar Gudmundsson (GG) er med. Hele holdet, inklusive udstyr, afsejler til Qaqortukuloq kl. 18 og ankommer lidt før kl. 19. Lejren etableres.

Fredag d. 18. juli

GG tager de første dronefotos af ruinområdet på Hvalsey-pladsen i det tidlige morgenlys. OV og GG afhentes med båd kl. 8:30 af Jens Peter Kielsen (JPK), Qaqortoq. De påbegynder den systematiske berejsning, rekognoscering og dokumentation af ruingrupperne i omegnen af Hvalsey-pladsen. HH og JB opsætter stillads på vestgavlen af kirkeruinen. Mens vi afventer modtagelse af en lang stige, der kan nå op til øverste platform på stilladset, foretages en systematisk gennemgang af ruinens murværk for at få et overblik over de steder, hvor der er mest behov for udbedring og stabilisering. HL og GN påbegynder rengøring af ruinområdet for fåremøg og hestepærer. HH og JB kører de første læs græstørv fra kystbrinkerne mod sydvest til genetablering af tørv i kirkeruinens indre.

Lørdag d. 19. juli

OV og GG afhentes af den chartrede båd og fortsætter berejsningen af nabopladserne. HH og JB påbegynder renovering af kirkeruinens murværk. De indsætter sten de steder, hvor sådanne er faldet ud eller er taget ud, og hvor muren som følge heraf er ustabil. HL og GN fortsætter med at fjerne dyremøg fra ruinområdet. JB, HL og GN henter desuden i løbet af dagen mange læs græstørv med trillebør og lægger disse på de områder i kirkens indre, hvor får har nedslidt tørv.

Søndag d. 20. juli

OV og GG afsejler til andre norrøne lokaliteter i området. Den chartrede båd medbringer om morgenen fra Qaqortoq en lang stige, der gør det muligt for HH og JB at komme op på stilladset og påbegynde restaureringen af murkronen i sydvesthjørnet af kirkeruinen. Der indsættes i løbet af dagen desuden yderligere sten i murværket på de mest udsatte steder. Indsatte sten markeres med kridt og fotograferes efter indsættelsen. HL og GN fortsætter med at fjerne dyremøg fra ruinområdet. Desuden afhentes i løbet af dagen mange læs græstørv fra kystbrinkerne mod sydvest, som lægges på de bare pletter i kirkeruinens indre. De tilbageværende får på området gennes ud fra det indhegnede område.

Mandag d. 21. juli

JPK afhenter OV og GG samt HL; sidstnævnte rejser til Nuuk. JPK sejler på skær lige ud for kysten til alles store forskrækkelse. Ingen kommer noget til, men bådens propel bliver skadet, ligesom gearkassen dagen efter også går i stykker. HH og JB færdiggør restaureringen af murkronen i kirkens sydvesthjørne. Efterfølgende fortsætter de med at

indsætte sten i murværket på udsatte steder og dokumenterer dette. GN henter i dagens løb mange læs græstørv og lægger disse på de bare pletter i kirken og udenfor for vestgavlen. OV og GG kommer tilbage ved 22-tiden.

Tirsdag d. 22. juli

JPk sejler fra morgenstunden OV og GG til andre norrøne lokaliteter i området. HH og JB fortsætter med at restaurere skader på kirkeruinen. GN skærer og henter græstørv og lægger disse i og ved kirken. Lågerne i det omgivende hegn går efter og de løse møtrikker spændes til. GG laver droneoverflyvninger på Hvalsey-pladsen om aftenen, hvor solen står lavt på himmelen.

Onsdag d. 23. juli

OV og GG tager af sted med båd om morgenen til andre ruingrupper. HH, JB og GN fortsætter med de samme gøremål ved kirkeruinen. Sidst på dagen tages stilladset ned og bæres ned til kajen sammen med en del af det øvrige udstyr.

Torsdag d. 24. juli

Lejren pakkes ned fra morgenstunden og alt godset bæres ned til kajen. Vi aftentes kl. 9:30 og sejles til Qaqortoq. OV og GG indkvarteres på vandrehjemmet på Sulisartut Højskøliat, da den sidste del af deres berejsning med båd med fordel kan udføres fra Qaqortoq. I Qaqortoq sendes udstyr til Nuuk med RAL, og det som er lånt på Qaqortoq Museum afleveres tilbage. GN giver en rundvisning i Telemuseet. HH, JB og GN sejler til Itilleq ved 14-tiden og når frem til Igaliq et par timere senere. Indkvartering i Malene Egedes hus ("gedestalden").

Fredag d. 25. juli

GN rejser videre til Narsarsuaq og ankommer Nuuk ved 19-tiden. HH og JB benytter den overskydende tid til at reparere lågerne i hegnene omkring ruinerne af det norrøne bispesæde. Desuden klipper de græsset på en del af ruinområdet. De reparerer defekt buskrydder og monterer nye spoler / hoveder, således at der ved arbejdets slutning er 3 funktionsduelige buskryddere til de kommende års vedligehold.

Lørdag d. 26. juli

HH og JB fortsætter arbejdet med at klippe vegetationen på ruinområdet – bl.a. med henblik på det forestående royale besøg af Kronprins Frederik og Kronprinsesse Mary og børnene.

Mandag d. 28. juli HH og JB pakker udstyr sammen i "brandstationen" og rejser til Narsarsuaq, hvor de overnatter.

Tirsdag d. 29. juli

HH rejser til Nuuk for at deltage i andet feltarbejde ved Norliit. JB rejser til København.

Fredag d. 25. juli – fredag d. 1. august

OV og GG besøger norrøne sites ved både Qaqortup Imaa og Kangerluarsuk. Alle de besøgte lokaliteter ligger inden for det område, som må have hørt under Hvalsey-kirken. De sejler ud hver morgen fra Qaqortoq med den chartrede båd og afhentes sidst på dagen og sejles tilbage til Qaqortoq.

Lørdag d. 2. august

OV og GG sejler til Narsarsuaq om morgen og flyver tilbage til Reykjavik.

Baggrund (GN)

I 2013 foretog Grønlands Nationalmuseum & Arkiv en restaurering af ruinen af festhallen, der hører til gårdsanlægget ved Hvalsey-fjordens kirke i samarbejde med ruinrestaureringsspecialisterne Henrik Høier og Jacob Bovin, som til daglig udfører restaureringsopgaver for Kulturstyrelsen i Danmark. Under arbejdet blev vi opmærksomme på, at der var overhængende fare for nedstyrtning af sten fra murkronen i kirkeruinens sydvesthjørne. En systematisk gennemgang af kirkeruinens øvrige murværk viste desuden, at der mange steder enten er faldet sten ud eller taget sten ud af murværket, som udgør en trussel mod stabiliteten. Desuden stod det klart, at det hegn som sidst blev fornyet i 1996, og som omkranser hele området, der har været omfattet af en områdefredning siden 1950, var så nedbrudt, at det ikke stod til at rede. Får og heste har i flere år har haft fri adgang til ruinområdet, og fårene har fået for vane at tilbringe natten i læ for vind og vejr i kirkeruin. Under feltarbejdet i 2013 talte vi op til 35 – 40 får i kirken om morgenen, når vi kom ned fra teltlejren. På grund af det defekte hegn lå der i hele området store mængder af ekskrementer fra får og heste.

Efter feltarbejdet i 2013 blev det besluttet at gennemføre et større projekt på Hvalsey-pladsen sommeren 2013 for at forberede lokaliteten til at indgå i det planlagte verdensarvsområde. Der blev forberedt aktiviteter under følgende fire overskifter: 1) Forskning og formidling, 2) sikring og restaurering, 3) soignering, og 4) indhegning af ruinområdet. De enkelte punkter omfattede følgende:

(1) Forskning og formidling

Med det overordnede formål for øje at lave en publikation om Hvalsey-pladsen, som kan fungere som en introduktion og guide for stedets mange besøgende, gennemføres følgende aktiviteter:

A) En undersøgelse af kirkeruinens ved middelalderarkæologen Thomas Bertelsen fra Nationalmuseet i Danmark, som er en førende specialist inden for middelalderligt stenkirkebyggeri i Skandinavien. Et af de interessante perspektiver i undersøgelsen vil være at skabe klarhed over, hvor vi Nordvesteuropa har de nærmeste paralleller til Hvalsey-kirken. Dette kan bl.a. gøre os i stand til at spore os ind på, hvor kirkens arkitekt og bygmester er kommet fra.

B) Bl.a. med det formål at fremskaffe trækul til C-14 dateringer fra lokaliteten graves nogle små profilnit under kirkens fundament og det tilhørende kirkegårdsdige. Desuden foretages mindre undersøgelser af nogle af ruingruppens øvrige anlæg for at belyse kronologi og funktion med henblik på en vurdering af gårdsanlæggets sociale og økonomiske status. Undersøgelsen ledes af seniorforsker Jette Arneborg, Danmarks Nationalmuseum, i samarbejde med Thomas Bertelsen, Danmarks Nationalmuseum og souschef Georg Nyegaard, Grønlands Nationalmuseum & Arkiv.

C) Rekognoscering og beskrivelse af øvrige norrøne gårde og ruinpladser i Hvalsey-fjorden og nærmest tilgrænsende områder med henblik på at etablere en landskabelig, social og økonomisk kontekst til Hvalsey-pladsen. Undersøgelsen ledes af professor Orri Vésteinsson fra University of Iceland i samarbejde med arkæologen Gardar Gudmundsson fra Institute of Archaeology, Iceland, og afslutter et projekt der blev påbegyndt af Vésteinsson i 2005.

(2) Sikring og restaurering

Stabilisering og sikring af stenene i sydvesthjørnet af kirkeruinens murkrone mod nedskridning. Desuden indsættelse af sten i murværket, hvor sådanne er faldet ud eller taget ud for at sikre murens stabilitet. Restaureringen foretages i samarbejde med restaureringsspecialisterne Henrik Høier og Jacob Bovin, som til daglig er tilknyttet Museum Sydøstdanmark og som udfører opgaver for Kulturstyrelsen i Danmark.

(3) Soignering

Sammenrivning og bortskaffelse af de store mængder af ekskrementer af får og hest, der ligger i ruinområdet. Desuden reetablering af græstørven i kirkeruinens indre og uden for vestgavlen.

(4) Indhegning af ruinområdet

I samarbejde med fåreholder Kalistaaraq Karlsen etableres et nyt hegn uden om ruingruppen. Der rekvireres materialer fra Poda Hegn i Danmark og der benyttes såkaldte økopæle af egetræ, som har stor holdbarhed samt trådnat af typen 'supernet'.

Efter beregning af det samlede budget for projektet sendtes ansøgninger til fonde om økonomisk støtte. Positive tilsagn blev modtaget fra *A.P. Møller og Hustru Chastine McKinney Møllers Fond til almene Formaal* (kr. 250.000) og *Augustinus Fonden* (kr. 102.000), i alt kr. 352.000.

I maj 2014 kom Jette Arneborg fra Danmarks Nationalmuseum ud for et trafikuheld på cykel og skadede sit knæ. Hun blev opereret i juni og måtte melde afbud til det planlagte feltarbejde fra 17. juli – 5. august. Middelalderarkæologen Thomas Bertelsen har ikke tidligere arbejdet i Grønland, og samarbejdet med Arneborg blev set som en mulighed for at sidstnævnte kunne give den en del yngre kollega en indføring i norrøn kirkearkæologi i Grønland. Nationalmuseet i København valgte derfor også at annullere hans deltagelse. Punkterne A) og B) under (1) Forskning og formidling blev derfor udsat til et senere tidspunkt. Heldigvis indvilgede de to fonde i, at bevilgede beløb, der knytter sig til Arneborgs og Bertelsens deltagelse kan overføres til 2015, hvor der er planlagt en ny felt sæson ved Hvalsey-fjordens kirke.

Studerende ved Grønlands Universitet Nuka Nathanielsen meldte kort inden feltarbejdets start ligeledes afbud. I stedet deltog museumsinspektør Hans Lange fra Grønlands Nationalmuseum & Arkiv i en del af perioden.

I dagene inden feltarbejdets start d. 17. juli – nærmere bestemt fra d. 11. – 16. juli – benyttede Hans Lange og Georg Nyegaard turen til Sydgrønland til at klippe græsset omkring ruinerne af det norrøne bispesæde Gardar i Igaliku, bl.a. på grund af det forestående besøg af det danske kronprinspar i august 2014.

Projekt (1) C: Rekognoscering og dokumentation af andre norrøne ruingrupper i oplandet til Hvalsey-pladsen

Undersøgelsen blev gennemført af Orri Vésteinsson (projektleder) og Gardar Gudmundsson. Fra d. 18. – 23. juli sejlede holdet ud hver morgen fra den fælles lejr ved Hvalsey-fjordens kirke og returnerede om aftenen. Da en del af de lokaliteter der skulle besøges lettere kan nås med båd fra Qaqortoq, installeredes Vestéinsson og Gudmundsson i den sidste del af undersøgelsen (fra d. 24. juli – 2. august) på vandrehjem på Sulisartut Højskøliat i Qaqortoq og sejlede hver morgen ud herfra. Der foreligger endnu ikke en færdig rapport fra professor Vestéinsson, men der er modtaget denne statusrapport:

Archaeological survey in Hvalseyjarfjörður (Qaqortup ima) and Kambstaðafjörður (Kangerluarsuk) in summer 2014. Preliminary report

An archaeological survey of Norse sites in Hvalseyjarfjörður (Qaqortup ima) and Kambstaðafjörður (Kangerluarsuk) in Kujalleq municipality in South Greenland was carried out between July 18th and August 2nd 2014 by Orri Vésteinsson (University of Iceland) and Garðar Guðmundsson (Institute of Archaeology, Iceland) in collaboration with Greenland National Museum and Archives. The survey continued work carried out in 2005 when eleven sites in the eastern part of Qoqortup ima and three sites on the adjacent western side of Igaliku fjord were surveyed (Vésteinsson 2008).

The 2014 survey was carried out with a GPS station and a drone to take oblique aerial photographs. Drone photography was carried out over nine of the sites surveyed in 2005 (Ø80 (three sites), Ø83, Ø83a, Ø84, Ø84a, Ø282, Ø284) adding hundreds of photographs to their record.

22 new sites were surveyed in 2014, of which 18 were surveyed with GPS, 19 with GPS and drone photography but four sites (all isolated single structure sites) were recorded manually with a tape measure.

One site which had not been found in 2005 was located (Ø211) and two sites (Ø81 and Ø86) which have not been described by archaeologists since 1880 were located – both in different places from their map locations.

Apart from two minor sites that were not located (Ø281 and Ø289) the whole of Qaqortup ima (i.e. Hvalseyjarfjörður including Hvalsey island, Arpatsivik), the western side of Igaliku fjord between Upernaviarsuk and Quvnersup nua, and the inner part of Kangerluarsuk (Kambstaðafjörður) has been surveyed. Inside the latter fjord only Ø160 remains unsurveyed but the westernmost sites surveyed in 2014 were Ø159 and Ø159a.

All the sites surveyed in 2014 had been visited by archaeologists before and had descriptions of varying quality and accuracy. The 2014 survey identified a number of new structures at many of the sites and collected comprehensive, accurate and up-to date information on their size, layout and condition.

Among the more noteworthy finds are the quite monumental site Ø86 on Hvalsey (Arpatsivik) island which looks like it could have been an outstation from the Hvalsey church farm across the fjord; a possible church ruin at Ø276 (Þjóðhildarstaðir?) and a substantial extension to an outfield dyke at Ø159a which effectively closes the opening of a small valley and is the only such outfield boundary in the survey area. The layout of Ø286 at the head of Tasiusaq inlet is very unusual and may represent Thule Inuit reuse of a Norse site. Similar reuse may be apparent at Ø81 and several Thule Inuit sites were noted, particularly on Arpatsivik island and in Munkebugten by the site Ø271.

Reykjavík October 10th 2014 – Orri Vésteinnsson

Map showing sites surveyed in 2005 and 2014 (white circles). Known sites within the survey area (white lines) which have not been located/visited are shown as grey circles.

Site	Mapped 2005	Mapped 2014	Drone photography 2014	Number of ruins	KNK no	Notes
Ø79		X	X	25	60V2-IV-632	
Ø79a		X		1		Unconfirmed identification
Ø80	X		X	18	60V2-IV-634	Three separate sites
Ø81		X	X	2	60V2-IV-635	
Ø82	(X)			10	60V2-IV-636	Described, not mapped
Ø83	(X)		X	17+	60V2-IV-646	Described, not mapped
Ø83a	X		X	5	60V2-IV-645	
Ø84	X		X	9	60V2-IV-642	
Ø84a	X		X	3	60V2-IV-644	
Ø85		X	X	4	60V2-IV-652	
Ø86		X	X	4	60V2-IV-638	
Ø211		X	X	2	60V2-IV-641	B149
Ø211a	X			2		
Ø159		X	X	6	60V1-I-508	
Ø159a		X	X	1	60V1-I-507	
Ø267		X	X	3	60V1-I-511	B132
Ø268		X	X	6	60V1-I-512	B131
Ø269		X	X	4	60V1-I-514	B130
Ø270		X	X	2	60V1-I-538	B119
Ø271		X		2	60V1-I-503	B109
Ø276		X	X	13	60V2-IV-655	B126
Ø277		X	X	4	60V2-IV-654	B125

Ø278		X	X	2	60V2-IV-653	B124
Ø278a		X	X	2		
Ø279		X	X	10	60V2-IV-651	B120
Ø280		X	X	4	60V2-IV-650	
Ø281	(X)	(X)		3	60V2-IV-649	B127 – searched for but not found in 2005 or 2014
Ø282	X		X	9	60V2-IV-648	B128
Ø283	X			1	60V2-IV-647	
Ø284	X		X	4	60V2-IV-640	B148
Ø285	X			2	60V2-IV-639	B147
Ø286		X	X	3	60V2-IV-643	
Ø287		X		1	60V2-IV-631	B152
Ø288		X		1	60V2-IV-630	B153
Ø289		(X)			60V2-IV-629	Searched for but not found - B151
Ø290		X		1	60V2-IV-628	B150

Eksempler på dronefotos optaget ved lav sol på Hvalsey-pladsen:

Hvalsey-pladsen set fra syd

Hvalsey-pladsen set fra vest

Projekt (2): Sikring og restaurering af kirkeruinen (HH)

Der henvises til rapporten på de efterfølgende sider.

Projekt (3): Soignering (GN)

Med river, skovle, spande og trillebør foretog Hans Lange og Georg Nyegaard i perioden fra d. 18. – 20. juli en systematisk rengøring af ruinområdet for ekskrementer fra får og hest. Der blev fjernet store mængder fra området.

Efterfølgende blev der lagt nye græstørv i dele af kirkeruinens indre og uden for vestgavlen. I de forudgående år, hvor får har haft uhindret adgang til ruinområdet, på grund af det defekte hegn, har dyrene haft for vane at søge ly i kirken for natten og på dage med blæst. Dette har resulteret i at græstørven i og uden for kirken visse steder var blevet stærkt nedslidt. Billederne neden for viser sydsiden af kirkens indre før og efter pålægning af nye græstørv.

Nedslidte græstørv i kirkeruinens indre

Nye pålagte græstørv i kirkeruinens indre

Projekt (4): Opsætning af nyt hegn uden om ruingruppen i Qaqortukulooq (GN)

Den oprindelige aftale med færeholder Kalistaaraq Karlsen gik ud på at opsætning af hegn skulle ske samtidig med det arkæologiske feltarbejde. Men sammen med sine to medhjælpere, Sigfred Karlsen og Mathane Rasmussen, gik han i gang med nedtagning af gammelt hegn og opsætning af det nye omkring 1. juni; materialerne var ankommet til Qaqortukulooq fra Danmark i god tid allerede i maj. I e-mail af 23. juni til Grønlands Nationalmuseum & Arkiv meddelte Kalistaaraq Karlsen at arbejdet med hegnet var afsluttet. Medarbejdere fra Kommune Kujalleq besøgte hegnet d. 4. juli og sendte fotos til Grønlands Nationalmuseum & Arkiv samme dag.

Vest og nord for ruinområdet følger det nye hegn helt samme forløb som det gamle hegn. Flere hundrede meter øst for ruinerne har man ændret forløbet i forhold til det gamle hegn, således at det går uden om et højtliggende område, hvor der ifølge Kalistaaraq Karlsen samler sig så meget sne om vinteren, at hegnet lider skade og bliver defekt. Tilsvarende bøjer hegnet af mod kysten tidligere end det gamle hegn, således at grænsen mod øst ligger nærmere ruinområdet end tidligere. Hegnet løber dog i så stor afstand fra ruinområdet, at de besøgende ikke ser det med mindre de begiver sig et godt stykke ud i terrænet.

Da feltarbejdet startede d. 17. juli fik vi gennet de sidste får ud fra området. Bolte og møtrikker i de tre låger blev efterfølgende strammet til, da arbejdsholdet tilsyneladende havde manglet en svensknøgle. Desuden udfyldtes nogle fordybninger flere steder under hegnet med sten så fårene ikke kunne kravle under.

De tre låger er egentlig klaplåger, dvs. som lukker af sig selv. Dette har Kalistaaraq Karlsen og hans medhjælpere desværre ikke forstået, så man har sat dem op som almindelige, lodretstående låger, som holdes lukket med snor eller ståltråd. Dette er ikke holdbart, da man må forvente at nogle af de vandreturister, der går turen fra Igaliku til Qaqortoq, under deres passage af området undlader at lukke lågerne efter sig, så fårene kan komme ind. Dette kan først rettes sommeren 2015.

Samarbejdet med fåreholder Karlsen kom ikke til at forløbe helt gnidningsfrit, men pælene er banket solidt i jorden ligesom monteringen og opstramningen af trådnettet er i orden.

Fig. 1. Det nye hegn nordøst for ruinområdet

Fig. 2. Hegn med låge nordøst for ruinområdet

Fig. 3. Hegnets afslutning øst for ruinområdet

Rapport over restaurerings- og vedligeholdelsesarbejde udført ved Hvalsø Kirkeruin i Sydgrønland 2014.

Foretaget i perioden 18. til 23. juli 2014.

Museets journal nr.: KNV 00077-2-63.

Stednavn:

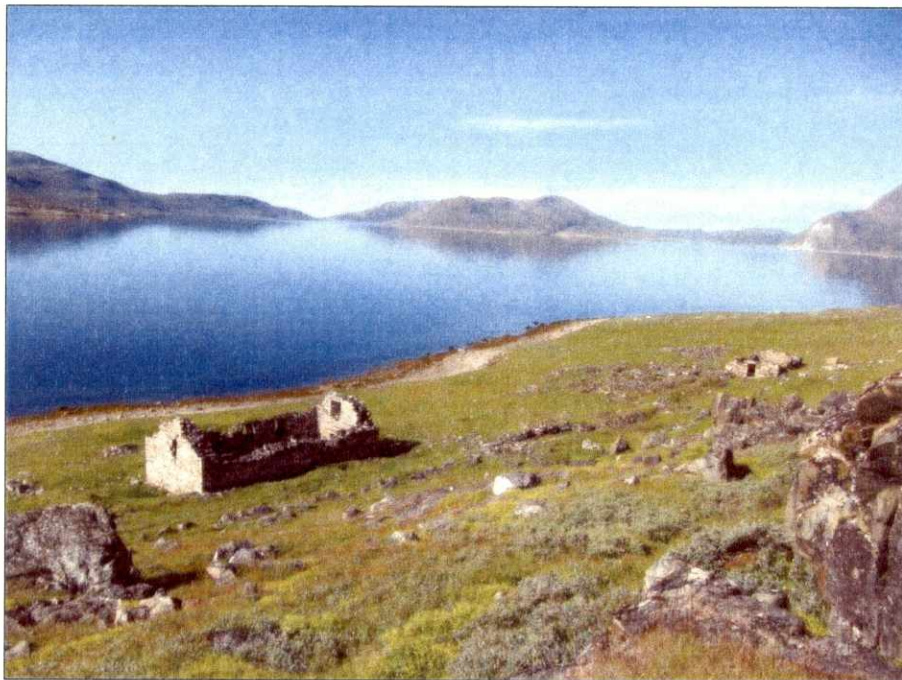
Hvalsø/Hvalsey Kirkeruin.
Julianehåb/Qaqortoq.

Fortidsminde nr.:

Ældre nr. Ø-083.
Nyere nr. 60V2-0IV-646.
Position: 60 49,692 N – 45 46,896 W.

Musealt ansvarsområde:

Grønlands Nationalmuseum & Arkiv.
Hans Egedesvej 8, 3900 Nuuk.

*Kirkeruinens smukke placering kan der som bekendt ikke klages over!
Til venstre i billedet kirkeruinen – til højre den tilhørende "hal".*

Arbejdet blev udført af:
Restaureringsenheden.
Museum Sydøstdanmark.
Nørregade 4.
4600 Køge.
www.museerne.dk

Indhold:

1. Indledning.	Side 3.
2. Årsag til restaureringsarbejdet på lokaliteten.	Side 3.
3. Deltagere.	Side 4.
4. Restaureringsarbejdet.	Side 4.
5. Afslutning.	Side 16.
6. Dokumentationsmateriale	Side 18.

Denne rapport omhandler det arbejde, der blev udført ved lokaliteten i juli 2014.

1. Indledning.

Kirkeruinen og de tilknyttede gårdsenheder ved Qaqortukuloq i Hvalseyfjorden, der er beliggende ca. 20km nordøst for Julianehåb/Qaqortoq, fremstår idag bl.a. pga. sin bevaringsgrad, som et af de mest centrale anlæg i middelalderens norrøne Østerbygd i Sydgrønland, der havde sin funktionstid i en knap 500 årig lang periode fra ca. 1000 til ca. 1450 e.Kr.

Desuden har lokaliteten dels en meget vigtig og spændende rolle i "Østerbygdens" senere historie samt en meget interessant forskningshistorie og er, som vi oplevede det igen sommer, iøvrigt et af turister meget velbesøgt sted.

Et særdeles vigtigt forhold, der knytter sig til kirken, skal nævnes, idet et bryllup foretaget her i 1408 er det sidste skriftlige vidnesbyrd om "nordboernes" tilstedeværelse i den såkaldte "Østerbygd"!

Grønlands Nationalmuseum og Arkiv foretog i 1999 i samarbejde med Qaqortoq Museum en opretning af kirkebygningens sydlige langvæg, der da hældede stærk udad pga. sætningsskader m.v.

Det følgende år foretog Hans Kapel og undertegnede restaureringsarbejder på den sydøstlige og især den nordvestlige murkrone, hvor murværket var endog særdeles ustabil og meget farligt i sikkerhedsmæssig øjemed, især fordi besøgende af og til kravlede op på murværket!

I feltsæsonen 2013 foretog restaureringsspecialist Jacob Bovin og jeg omfattende genopretningsarbejder ved den såkaldte "festhal", der er beliggende lidt vest for selve kirkebygningen. (Se forsidebillede).

Her var den nordvestlige del af hallens nordre langvæg styrtet sammen over en længere tidsperiode efter undersøgelserne i 1935 og murens store bygningssten lå indvæltede i hallens indre!

2. Årsag til restaureringsarbejdet på lokaliteten.

Ved opholdet på stedet i 2013 blev vi hurtigt opmærksomme på, at der mange steder i kirkens bygningsværk var forhold, der burde udbedres så hurtigt som muligt!

Ikke kun fordi de udgjorde en fare for selve bygningens fortsatte stabilitet, men også fordi flere partier udgjorde en betydelig fare for det besøgende publikum!

Her skal især fremhæves kirkebygningens sydvestlige murkrone, hvor den øverste del af kronen var særdeles sammenstyrtningstruet! (Se nedenfor).

Ved en mere systematisk gennemgang af murværket kunne vi registrere mange udfaldne sten eller manglende/fjernede sten. Forhold der tydeligvis destabiliserede murværket de pågældende steder. Enkelte af de udfaldne sten lå stadig nedenfor hullet i muren i vegetationslaget, og det var derfor af stor vigtighed, at få så mange af de originale sten sat på plads, mens det stadigt var muligt at erkende stenene på de steder, hvor det lod sig gøre!

Det blev derfor besluttet i 2013 at foretage en udbedring af så mange som muligt af disse forhold i feltsæsonen 2014.

Desuden indgik en fornyelse af det eksisterende færehegn i samme planlægning, idet det i 2013 var tydeligt, der færdedes **alt** for mange får på arealet.

Fårene yndede at bruge kirkens indre som "læskur", og vegetationslaget var derfor særdeles nedslidt især langs indervæggene, hvor dyrene samtidigt gnubbede sig kraftigt op af murværket.

Flere gange i 2013 jagede vi således op til 35 (religiøse? ☺) får ud af kirkebygningen om morgenen når vi passerede den, og det er nok lidt betegnende for omfanget af "nedslidningsgraden" – samt mængderne af de "efterladenskaber" vi indledningsvis måtte rydde op i!

3. Deltagere.

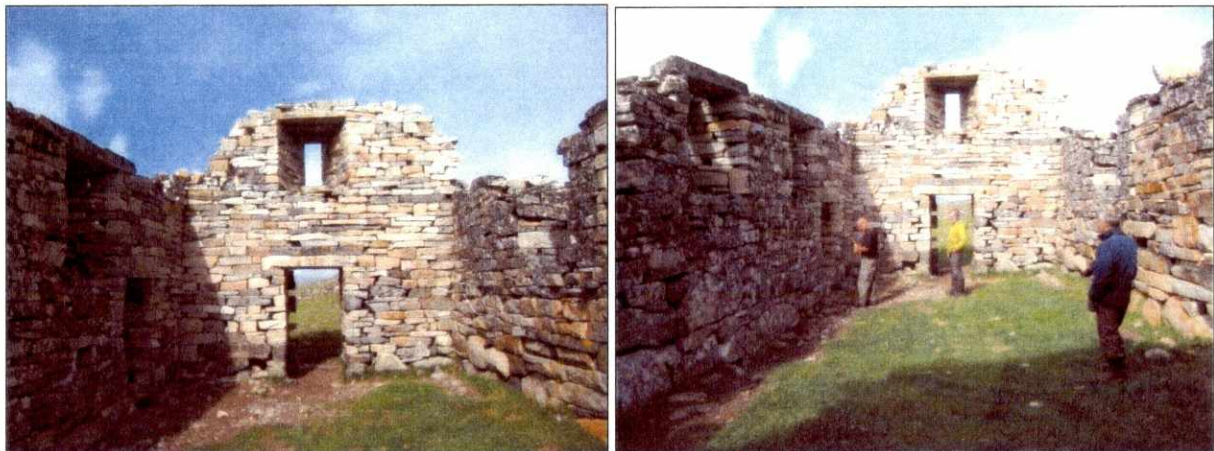
I forbindelse med arbejdet ved kirkeruinen i 2014 deltog Souschef Georg Nyegaard og museumsinspektør Hans Lange – begge fra Grønlands Nationalmuseum og Arkiv i Nuuk.

Fra Danmark deltog restaureringsspecialist Jacob Noe Bovin fra firmaet Morsø Skov og Naturservice, Møn – samt museumsinspektør og restaureringsarkæolog Henrik Høier fra Museum Sydøstdanmark, Arkæologisk afd. Køge.

4. Restaureringsarbejdet.

Vi begyndte arbejdet d. 18. juli 2014 og startede med at soignere og rydde op inde i selve kirkebygningen samt opsætte det lejede stillads udvendigt ved bygningens sydvestlige hjørne.

Da vi indledningsvis manglede nogle stigelementer til stilladset begyndte vi i første omgang istedet at koncentrere os om kirkerummets indre murforløb og de steder der her trængte til restaurering og stabilisering.

Kirkerummet inspiceres om formiddagen d. 18/7 2014. Set fra øst.

Bemærk fårenes kraftige "nedslidning" af vegetationen langs især syd- og vestmuren!

På billedet til højre ses fra højre Hans Lange, Georg Nyegaard (ud for vestdøren) og Jacob Bovin.

Ændringer/indsatte sten m.v. i kirkens indre murværk:

Indledningsvis skal det her anføres, at vi havde medbragt farvekridt, der bl.a. blev anvendt til at markere nyindsatte sten i murværket med henblik på dokumentationsfotos.

Materialet er valgt, fordi det er let forgængeligt, og meget let lader sig fjerne fra stenene igen, i modsætning til mange andre former for markeringer!

*Derfor er der på billederne i det følgende **blå krydsmarkeringer** på de sten, vi har indsat i murværket!*

Rækkefølgen og nummereringen skyldes det forløb jeg har noteret stederne på i dagbogen, der i øvrigt er rækkefølgen arbejdet blev udført i.

N.B. *Det er helt bevidst og nøje gennemtænkt, at vi **ikke** har tilført kirkeruinen nogen form for kalkmørtel e.lign. i forbindelse med murarbejdet!*

1.

Det første sted vi arbejdede med var et særdeles kritisk sted ved funderingen under østgavlens meget berømte og smukke vinduesniche.

Her indsatte vi to stk. lyse smalle sten og lidt småkiler umiddelbart under den store mørke sten, der sidder centralt nederst i dette murværk.

Under denne sten og den til venstre herfor (nord) var der et stort hul, der gik dybt ind under murværket, idet de underliggende dybeste sten (tre stk.) tydeligvis var "trukket" ind i kirkerummet!

Inde i hullet var der dybest mod venstre (nord) ret hårde jord-/lermørtellag (nordbolag), mens der i midten af hullet var meget løs jord! – Et forhold som vi tog til udtryk for, at "nogen" i "nyere tid" har været inde og undersøge dette sted. Man skal hertil bemærke, at dette område jo har været stedet for alterets placering!

Det kritiske sted under østgavlens vinduesniche som fundet! Set fra vest.

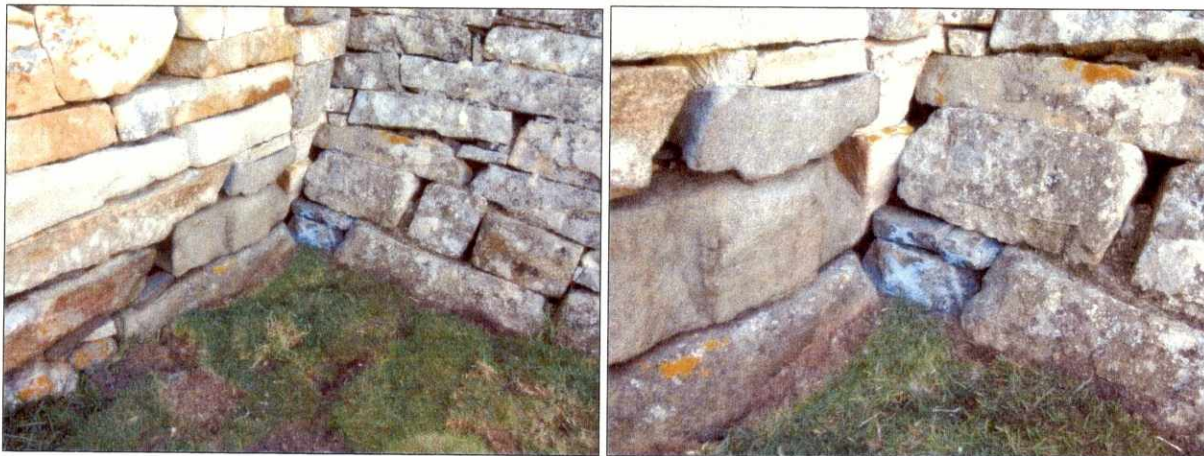
Stedet afstives med tømmer og inspiceres grundigt! ☺

Den originale underliggende sten funderes ordentligt og oprettes - og to passende lyse sten indsættes for at stabilisere murværket på dette vigtige sted.

2.

Det andet sted vi reparerede i kirkens indre, var i det sydøstlige hjørne, hvor vi indsatte to mindre sten i et "farligt" hul helt nederst i trekanten.

De to nytildførte sten i kirkerummets indre sydøstlige hjørne.

3.

I kirkens indre nordvestlige hjørne – umiddelbart øverst til højre for den vestlige døråbning i gavlen. Her er indsat tre stk. ret firsidede mindre sten i åbne huller i murværket. Den øverste og sydligste af de tre sten er ret vital, idet dette område fordeler trykket fra den indre af de tre stensbjælker over døren!

Her ses de tre sten markeret med blå kryds!

Bemærk den øverstes vigtige placering til aflastning af den aflange smalle sten, der danner dørhullets øvre østlige side under den indre stensbjælke.

4.

Til venstre (syd) for døren i vestgavlen.

Indsat fem mindre sten + lidt kiler nederst i et større hul.

4.a.

Lidt højere oppe i samme område til venstre for døren er indsat syv mindre/små sten i mellemrum.

5.

Inderside nordvæg.

Een sten indsat ca. fem meter fra inderside vestgavl, og ca. 1,1 meter oppe fra gulvniveau!

Med lidt skiferkiler under.

Sted nr. 5 i kirkerummets indre nordvæg.

6.

Een lys sten indsat 2,5 meter øst for nr. 5 – og i skiftet ovenover = 20cm højere oppe end nr. 5.

Nærmest midt i nordvæggens inderside.

Med lidt skiferkiler under.

Sted nr. 6 set fra syd d. 22/7 2014.

7.

I nordvæggens inderste/nedre østlige hjørne.

To mindre sten indsat nederst på de større syldsten, hvor der var et dybt hul ind under den store sten i det andet skifte! (Iøvrigt den sten der har den fine og smukt tilpassede vestlige ende)!

Sted nr. 7 – set fra syd.

Bemærk den fine originale tilpasning i vestenden på den store sten over de indsatte to sten!!

Fint håndværk!

Ændringer/indsatte sten m.v. i kirkens ydre murværk:

8.

Ved det ydre murværk arbejdede vi først ved "dørindfatningen" mod vest (døren i vestgavlen).

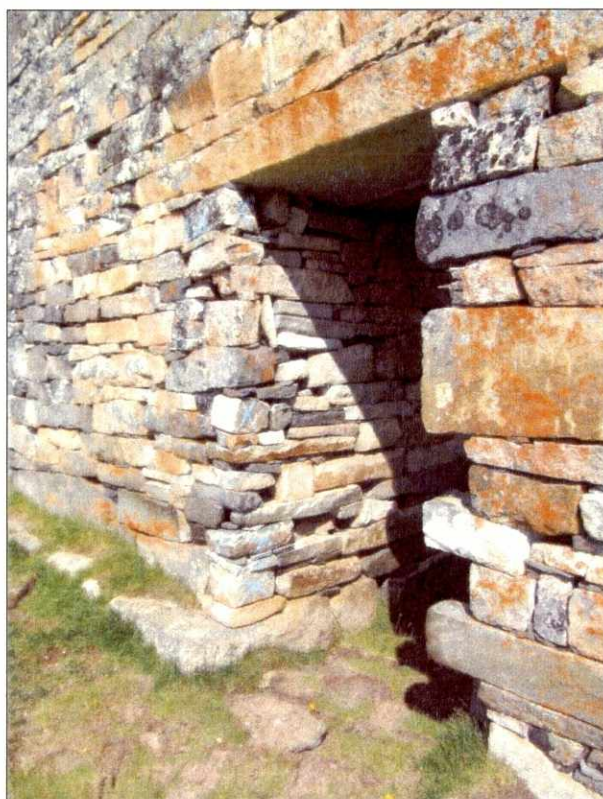
Kun indsat sten (til støtte) imod nord (nordvest).

Nederst lå en original mindre sten på syldstenen. - Over denne indsat tre mindre sten i et meget "farligt" og ustabilt hul!

Omtrent midt i karmen indsat to sten.

Øverst indsat tre sten.

I selve den indre dørniche/-indfatning er indsat en lille sten i et hul.

Sted nr. 8 i nordsiden af døren i kirkens vestgavl.

9.

Udvendigt på vestgavlen.

Til højre (syd) for døren i vestgavlen.

Indsat fem små sten/fliser nær sydvesthjørnet.

To i forlængelse af hinanden ca. 150cm fra hjørnet og 86cm oppe fra syldstenen.

De tre andre sidder 75cm fra hjørnet og 110-130cm oppe fra syldstenen.

Sted nr. 9 set fra syd d. 23/7 2014.

10.

I vestenden (hjørnet) af sydvæggen.

Indsat otte små "støttesten"!

En nede ca. 70cm over syldstenen i hjørnet.

Seks stk. højere oppe (samlet) ca. 170cm over syldstenen.

Og en lidt over de fem nævnte = 210cm oppe og ca. 50cm fra selve hjørnet.

Sted nr. 10.

Kirkeruinens sydvestlige hjørne – set fra syd.

11.

Nordvæggen.

160cm fra ydre nordvestlige hjørne – 80cm oppe.

Genindsat en flad sten, der lå umiddelbart nedenfor hullet i væggen.

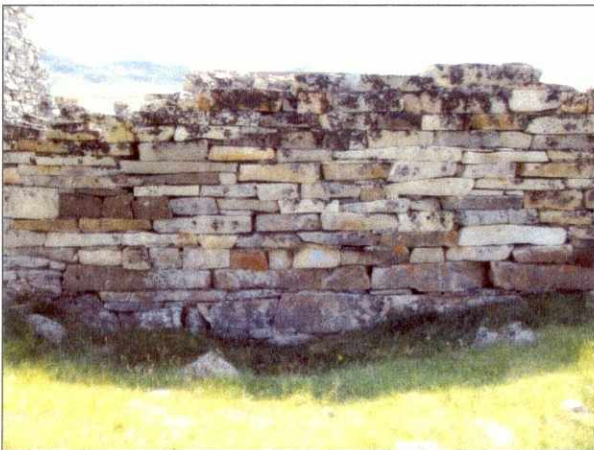

Sted nr. 11 set fra nordvest d. 23/7 2014.

12.

Ca. midt på nordvæggen 6,40 meter til 7,10 meter fra det nordøstlige hjørne og 80cm oppe er indsat to sten. Den vestlige af de to sten lå nedenfor hullet og er derfor genindsat på sin oprindelige plads (mærket med * på fotoet).

Den til venstre (øst) er blot mærket som de øvrige med et blå kryds!

Sted nr. 12 omtrent midt på kirkens udvendige nordmur.

Den sydvestlige murkrone:

Havde et særdeles farligt og løstliggende – ja nærmest svævende – parti!

Det modstående parti mod nordvest havde tilsvarende løstliggende sten, der som nævnt blev stabiliseret af Hans Kapel og undertegnede i sommeren 2000. (På samme vis som beskrevet herunder).

Situationen i det sydvestlige hjørne var langt fra uproblematisk, for mange af stenene lå helt løse også i den indre del af murværket, og var derfor særdeles ustabile at færdes på.

Endvidere var flere af stenene forholdsvis store og farlige at arbejde med, når man samtidigt stod på et ustabil underlag.

Vi fik derfor indsejlet en sektion af et stillads, som blev opstillet på vestgavlen, hvilket forbedrede forholdene noget.

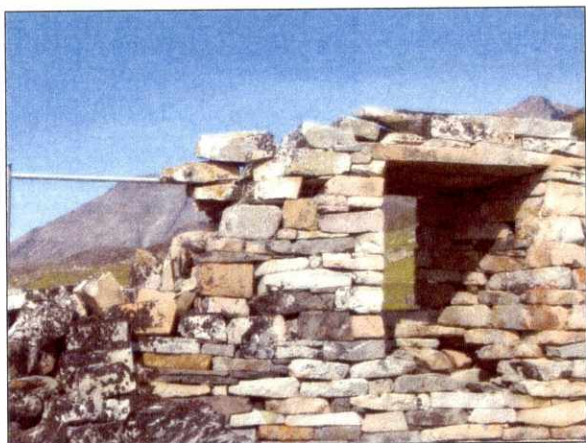
Derfra kunne vi bedre få styr på stenene, og undgik faktisk at løfte de større sten væk. Efter at være frilagt for småsten og skærver pressede vi stille og roligt stenene tilbage til det sted de ligesom var skredet fra!

Under murpartiet var der et hul/fraværende sten ind under således, at partiet skred mere og mere ned.

(Jvf. billederne herunder).

Vi understøttede det vigende stykke med ialt tre sten og de øvre tilbageførte sten blev forankret til hinanden, og de mere fastliggende områder i muren, med ialt fire rustfrie murbindere, der blev tilpasset og limet i forborede huller med tokomponent stenlim af mærket "Sika".

Murbinderne er som udgangspunkt 40cm lange og godstykkelsen er 5mm. De blev dog hver især tilpasset og formet lidt efter det pågældende sted, og alle er placeret således, at de ikke umiddelbart kan ses nedefra!

Den farlige og ustabile situation ved murkronen set fra lidt forskellige vinkler!

*Det stabiliserede murhjørne efter arbejdets færdiggørelse set fra vest og nordvest.
Øverst th. de tre indsatte sten markeret med blå kridt som ved de øvrige tilførte.*

5. Afslutning.

Sommerens arbejde ved Hvalsø Kirkeruin fik afhjulpet en række ”kedelige” partier i murværket, forstået på den måde, at de hver især udgjorde en trussel af større eller mindre grad for bygningens fortsatte stabilitet! Men jo mere man arbejder med bygningen og lærer den at kende (og at holde af den), jo flere steder kan man imødesee diverse nedskridninger eller kollapse, hvis ikke man foretager et løbende ”vedligeholdelsesarbejde” på stedet!

Eftersom lokaliteten besøges af rigtig mange turister hvert år, må personsikkerheden absolut ikke tilsidesættes!

Vi udbedrede de mest kritiske steder, vi kunne nå at arbejde med på den korte tid, vi var på stedet, men fik øje på mange tilsvarende steder, hvor der indenfor få år *vil* eller *kan* ske sammenstyrtninger, der ikke uden vanskeligheder kan genetableres, hvis den enkelte sammenstyrtning er for omfattende!

Et eksempel af lidt fatal karakter kan fremhæves her!

Ved vinduesnichen i den vestlige del af nordvæggen er især nichens vestside næsten kollapsede!

Ganske få sten viser/fastholder endnu nichens nedre indvendige mål og udformning – men det er kun et spørgsmål om tid!!

For når først alle stenene er nedstyrtet er opgaven lang mere omfattende at løse – end eksempelvis nu, hvor de originale sten endnu sidder in situ – om end løseligt! (Se billede herunder).

Der skal egentligt ikke ”kravles” ret meget på dette sted før skaden er sket, og man burde faktisk sætte forbudsskilte op med hensyn til at kravle op på murværket!

Vinduesnichen i nordvæggen – kan endnu nå at blive stabiliseret!

Vel at mærke med de originale sten, der stadig sidder i karmen!

Den berømte vinduesniche i østgavlen virker ved nærmere eftersyn heller ikke alt for stabil, og i selve vindueskarmen mangler en del sten.

Øverst i den indvendige del af buestykket er der faldet flere af de flade fliser ned, og nichen burde nok stabiliseres eller aflastes lidt.

Det østlige gavlvindue set fra vest (murkronen).

I sydvæggens venstre dør (vestlige) mangler der ved basis en eller flere sten, der destabiliser dørkarmens højre (østlige) side.

Og sådan kan man sagtens finde mange andre steder på kirkeruinen, der fremover burde tages hånd om, hvis bygningen skal forblive i nogenlunde stabil tilstand fremover!

6. Dokumentationsmateriale.

Udover de her i rapporten anvendte arbejdsfotos har undertegnede en del flere, som efterfølgende vil tilgå Grønlands National Museum & Arkiv, der så kan tilføre dem der måtte ønskes i de respektive arkiver og/eller fotodatabaser på Museet.

Men de findes så selvfølgelig også hos Museum Sydøstdanmark og/eller undertegnede.

Desuden forefindes en privat dagbog fra hele sommerens forløb i Sydgrønland, hvorfra bl.a. de her anvendte murbeskrivelser (flere m. skitser) og ændringer m.v. er anført.

Med venlig hilsen.

Henrik Høier.
Museumsinspektør.

Køge i september 2014.